

III. ПРОБЛЕМИ СВОБОДИ СОВІСТІ

О.Уткін* (м.Київ)

КОНФЛІКТИ НА НАЦІОНАЛЬНО-КОНФЕСІЙНОМУ ГРУНТІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ЗАХОДИ З ЇХ ЗАПОБІГАННЯ

Національне відродження - це процес формування національної самосвідомості, що постає як єдність національної психіки та національної ідеології. Важливим елементом національної самосвідомості є національна ідея. Це широке поняття розкривається в історичному, політологічному, правовому, культурологічному, моральному та філософському планах.

Національно-релігійне відродження в Збройних Силах України проходить складно і суперечливо. Сподівання на швидке духовне оновлення тут не виправдовується, а поступ бездуховності посилюється. Коли ж духовна деградація зростатиме, то нація може потрапити у велику небезпеку, яку не ліквідує опісля навіть ефективне соціально-економічне реформування суспільства.

В армійському середовищі, як і в українському суспільстві, відбувається процес світоглядної плюралізації. Це відображається на етноконфесійних віносінах і пропаганді широкого діапазону поглядів з питань створення державної церкви, реального співвідношення етносу і релігії.

Етноконфесійні зв'язки, будучи результатом минулих епох, зберігаються через свою опредмеченість в основному в культурно-побутовій етнічній особливості. Проявляється це в етнічній характеристиці націй, що включає національну історію, тісно пов'язану з релігією культуру. Сформовані в процесі соціально-економічного розвитку етноконфесійні засади утверджуються в усіх галузях життєдіяльності українського сус-

* Уткін Олександр, д.істор.н., пров. н.сп. Інституту стратегічних досліджень.

пільства, що веде до виникнення певних проблем та пошуку ефективних засобів їх вирішення. Такі проблеми з'явилися і в специфічному середовищі Збройних Сил України.

Громадській думці України загалом та її Збройних Сил зокрема властива спорідненість або ж ідентичність оцінок деяких явищ етноконфесійного характеру. Це стосується змісту, форм та спрямованості існуючих ідеологічних й культурних розбіжностей між «національно свідомим» Заходом України, з одного боку, та «промисловим» Сходом, де безроздільно панувала Російська православна церква, російська культура і мова, з другого. Хоч ці розбіжності часто й відходять вже на другий план, проте у випадках неадекватних політичних дій вони можуть загострюватися і знаходити підтримку серед військово-службовців, нагнітаючи етноконфесійну напруженість, недовіру між представниками різних регіонів, національностей і релігій. Виходці із західного чи східного регіону, створивши групу своїх однодумців у певному підрозділі чи військовій частині, можуть «замкнутися в собі», захищаючи притаманні їм етноконфесійні реалії.

Враховуючи можливість такого розвитку подій, представники різних національностей та релігій у військовому середовищі відзначають, що непослідовна децентралізація влади або ж її відсутність сприяє загостренню суперечностей між центром та регіонами, штовхає деякі політичні угруповання на спроби створити автономні регіональні антиконституційні державно-адміністративні утворення з діяльністю властивих західному чи східному регіону церков і наступним використанням їх в політичних цілях. Реалізація таких задумів безумовно загрожуватиме територіальній цілісності, а то й і самому існуванню держави, на захисті якої стоять Збройні Сили.

Із входженням нашої держави в число незалежних постала проблема «Україна і мусульманський світ», бо наша країна, ставши на порубіжжі християнської і мусульманської цивілізацій, перевела це питання у практику. Через свідомість послідовників християнства та ісламу, образно кажучи, через Крим, нині пролягає своєрідний вододіл між двома тисячолітніми культурами, глобальними світоглядями, принципово різними способами життя, малосумісними позиціями в ставленні до інакомислячих, прав особи у виборі віри чи невір'я. Зараз частина мусульманських громад в Україні складається переважно з віруючих якоїсь однієї національності, зокрема татар. Окреслюється тенденція до тісного згуртування за національно-мовною ознакою. Відтак на цьому ґрунті виникають незгоди і суперечки, хоч мусульманство й розглядається як наднаціональна

релігія. Такі суперечки можуть з'явитися і у військовому колективі або ж в релігійній громаді, богослужіння якої відвідуватиме військовослужбовець. Тому ісламський, як і інші релігійні фактори, слід враховувати при організації політичної та виховної роботи в Армії.

Серед військовослужбовців Збройних Сил України трапляються прояви національно-релігійного егоїзму - різновидності групових інтересів, у яких перевага віддається власному етносу чи релігії, якої він традиційно дотримується. Змістом цього принципу соціальної орієнтації віруючих певної нації і конфесії є надмірна любов до своєї нації та релігії при одночасному зневажливому чи байдужому ставленні до представників інших етноконфесійних груп, нехтування їх інтересів. Національно-релігійний егоїзм передбачає глибоку зосередженість на проблемах свого етносу, релігії, тісно поєднуючи при цьому етноцентризм, національну обмеженість і конфесійну нетерпимість. В основному він проявляється на рівні буденної свідомості військовослужбовців, а його теоретичні положення обґрунтовуються у вченнях про національну чи релігійну винятковість, «богообраність» якоїсь нації чи істинність певної релігії.

В сучасній Україні духовенство УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ та деяких інших церковних об'єднань заявляє, що лише їх церква є виразником національного духу, а віровчення - єдино істинним. Такої ж думки дотримується й частина військовослужбовців, особливо строкової служби, колишніх парафіян цих церков. Звичайно, що змагання в тому, яка церква є більш українською та істинною, є абсурдним. Пріоритетом у національному відродженні виступає національна ідея, необхідність усвідомлення того, що відмінності між церквами є не абсолютними, а перехідним, що робить можливим реальне наближення до ідеалу християнської єдності і братерства. Проте існування різних проявів релігійного та етнічного егоїзму підривають не лише боєздатність Збройних Сил України, а й соціальну стабільність, цивілізовані міжнаціональні відносини, толерантне ставлення між віруючими й невіруючими.

Проблема взаємовідносин між віруючими і невіруючими в багатонаціональному і багатоконфесійному середовищі Збройних Сил України має важливе значення для їх життєдіяльності. Аналіз подій, явищ і тенденцій, що відбуваються у військових формуваннях, свідчить про те, що Армія, як специфічна і організована структура суспільства, його частина, значною мірою відтворює у своєму середовищі загальнодержавні суспільні процеси, певним чином реагує на існуючі в країні протиріччя,

конфлікти, в тому числі й етноконфесійні, появу нових нехристиянських об'єднань, що виступають проти християнства, поповнюють за його рахунок свої ряди.

Характерною рисою сучасного українського війська стала наявність значної кількості віруючих, як серед воїнів строкової служби, так і офіцерського корпусу. За даними конкретно-соціологічних досліджень, проведених Київським військовим гуманітарним інститутом в 1996 р. в Армії, із 828 опитаних віруючими назвали себе лише 35,5%, а 26,6% висловили певне затруднення з відповіддю. Віруючих і невіруючих військовослужбовців, окрім їх прямих функціональних обов'язків, об'єднують багатогранні інтереси і прагнення, серед яких, зокрема, формування культури міжконфесійного та міжетнічного спілкування.

У культурі міжетнічного спілкування основною функцією є регулятивно-аксіологічна, ціннісна. Вона передбачає збереження історичної пам'яті, критичне переосмислення надбань минулого і формування на цій основі критеріїв і соціальних орієнтирів взаємовідносин різних націй, їх контактування між собою з метою самовдосконалення особистості, утвердження національно і патріотично зрілих соціально-психологічних стереотипів мислення і поведінки. Змістом виховної роботи з формування культури міжетнічного спілкування в Збройних Силах України та за їх межами є збереження і розвиток національної самобутності, врахування інтересів кожної нації, етнічної меншини, утвердження дружби народів, взаємовигідного співробітництва між ними. Плекання цих та інших гуманістичних цінностей сприятиме усуненню всіляких деформацій у галузі моралі і розкриттю творчого потенціалу нації, народності.

Культура міжетнічного спілкування тісно пов'язана з духовністю. Складаючи цілісну багатоструктурну систему, основні елементи її збалансовані і скріплені традиціями, історичною пам'яттю народу. Міжетнічне спілкування, розвиваючи взаємні інтереси людей в матеріальній та духовній сферах, показує переваги того чи іншого способу життя, настрої та орієнтації особистостей. Практично-духовне освоєння світу, несучи в собі пізнавальний та ціннісний виміри, моральні та соціальні орієнтири оновлення суспільства, служить формуванню культури міжетнічного спілкування, яка спроможна подолати етностереотипи - етноцентризм, егоцентризм у національній культурі, національну меншовартість і національну соромливість.

Слід відзначити, що культура міжетнічного спілкування і культура міжконфесійного спілкування направлені на покращення міжособистісних та колективних відносин віруючих і невіруючих

різних націй і народностей. Вони розвивають також такі загальнолюдські принципи і цінності як правдивість, справедливість, моральність, співчуття, вміння сприймати прекрасне, вірність та братерство, толерантність, реалізм. Покладені в основу культури спілкування гуманні засади стануть своєрідним регулятором поведінки людей у всіх сферах їх життєдіяльності, сприятимуть відродженню національно-особливого і утвердженню загальнолюдського.

Міжцерковних, етноконфесійних конфліктів у Збройних Силах України в перехідний період їх становлення не існує. Про це свідчать і опитування військовослужбовців, проведені Київським військовим гуманітарним інститутом. Однак певні ускладнення в Армії при збігу відповідних обставин можливі у взаємовідносинах віруючих і невіруючих, віруючих різних націй і конфесій, зокрема православних і греко-католиків, мусульман і православних, представників трьох гілок українського православ'я, християн і послідовників східних нетрадиційних культур. Основною причиною таких непорозумінь серед військовослужбовців може стати прагнення деяких з них заперечувати і переслідувати інші віровчення, їх носіїв.

В усуненні можливих етноконфесійних конфліктів у Збройних Силах вирішальне значення матиме ліквідація їх причин в суспільстві. Оскільки міжконфесійні конфлікти багатопланові, мають різні рівні і особливості, то й методи їх усунення повинні носити системний, комплексний характер.

Для нейтралізації можливих проявів міжконфесійних протистоянь в Збройних Силах України поруч із загальнодержавними заходами, прийняттям відповідних законів, важливе місце займатиме виховна робота. В ідейно-виховному процесі поряд з вихователями - кадровими офіцерами, командирами в наш час подеколи беруть певну участь і священнослужителі, використовуючи релігійні цінності для покращення морально-психологічного клімату у військових колективах. Проте згідно з експертним опитуванням військовослужбовців, проведеним Інститутом соціології НАН України, лише 8,3% респондентів згодні з тим, що релігія повинна стати невід'ємною частиною системи виховання воїнів, більшість опитаних виступає за присутність пастиря-вихователя у Збройних Силах. Однак значна частина військовослужбовців, підтримуючи релігійні заходи в Армії, виступає проти штатних посад капеланів, вбачаючи в цьому можливість створення державної церкви, а відтак загострення протиріч на релігійній основі серед воїнів.

Зняття недовіри між військовослужбовцями-послідовниками конфліктуючих церков сприяють масові форми пропаганди - лекції, тематичні вечори, кінопокази, екскурсії, читацькі конференції, зустрічі з духовенством, представниками місцевих та вищих органів влади, народними депутатами України, творчою інтелігенцією.

Для запобігання конфліктів на національно-конфесійному ґрунті в Збройних Силах України в деяких частинах використовують також й індивідуальні форми роботи, передусім в тих підрозділах, де є представники конфліктуючих церковних сторін або ж між ними з цих причин помічаються напружені взаємовідносини.

Добре володіючи знаннями з історії релігії та церкви в Україні, вітчизняної духовної культури вихователь розкриває сутність етноконфесійних конфліктів як вияву нецивілізованих взаємин людей, їх витоків та методів розв'язання, доводить, що рядові віруючі втомилися від міжцерковного розбрату і виявляють готовність, на відміну від церковної еліти, до усунення таких протистоянь. Досягнення поставленої мети можливе за умови тісного поєднання роз'яснювальної та виховної роботи.

*Р.Трайєр** (США)

В ЗАКОНІ ВСЕ МАЄ БУТИ ЧІТКО ОБГРУНТОВАНИМ

Запропонований в Україні проект Закону про захист від небезпечних впливів на психіку людини та про психологічну допомогу особам, які зазнали такого впливу, має підстави для турботи. Мої попередні коментарі його такі:

Існують неймовірні труднощі у будь-якому законі, який стосується "нетрадиційних релігій". Стосується він релігійних організацій, які не були присутніми в Україні до цього століття? Чи це стосується нових релігійних рухів? Традиційна буддистська чи то індуїстська практика можливо не були присутніми в Україні до цього століття, але вони є надто традиційними і навіть більш старі, ніж християнська віра. З другого боку, нові протестантські деномінації можуть бути "нетрадиційними" з точки зору православної церкви, проте протестантська Реформація почала розквітати в Європі та інших частинах світу з 16 століття. Цей реформуючий дух привів до ряду нових християнських церков, і

* Трайєр Роберт - Президент Міжнародної Асоціації за свободу релігії.